

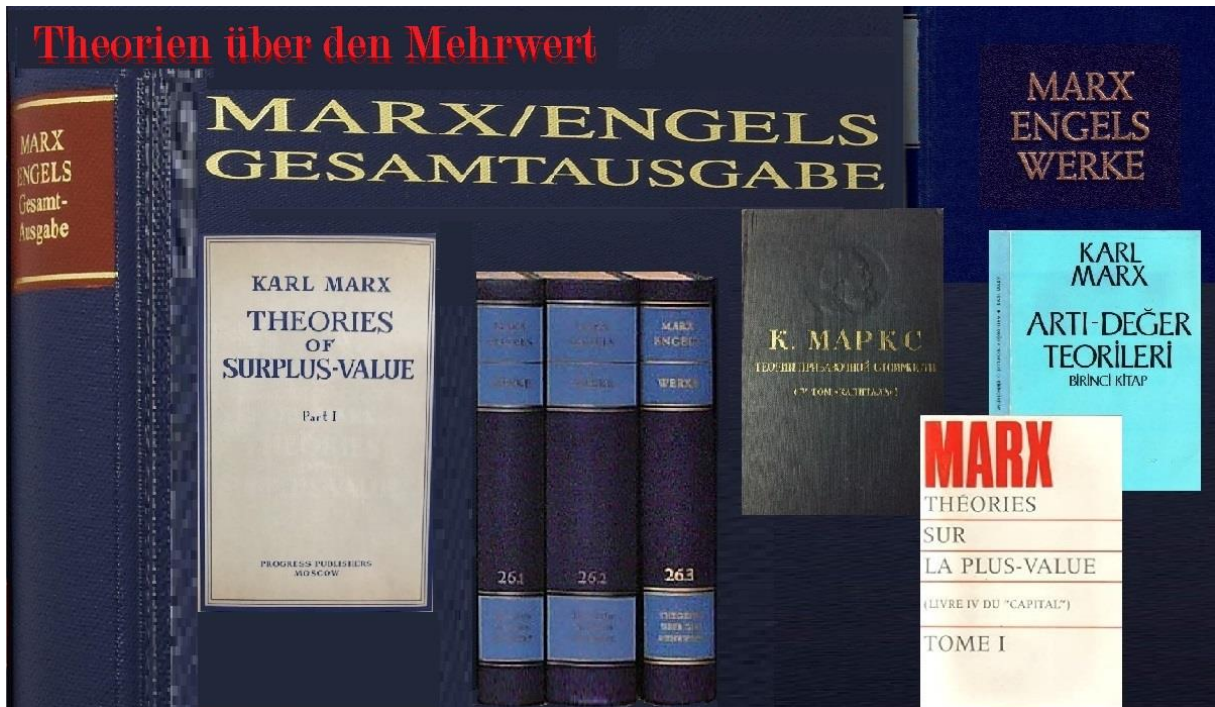

نقد اقتصاد سیاسی - نقد بتواریکی - نقد ایدئولوژی

<https://naghd.com>

طرح ترجمه‌ی «نظریه‌های ارزش اضافی»

کمال خسروی

مهر ۱۳۹۹

هدف از این یادداشت کوتاه، معرفی اثر مهم و برجسته‌ی مارکس، «نظریه‌هایی پیرامون ارزش اضافی»، و ارزیابی جایگاه آن در منظومه‌ی فکری او نیست، بلکه فقط اعلام خبر شروع ترجمه‌ی جلد اول آن و شیوه‌ی ارائه‌ی این ترجمه است. توضیحات کوتاهی نیز که درباره‌ی این اثر به‌دنبال خواهند آمد، فقط در راستای معرفی منابع کار و راهنمایی‌هایی «فنی» اند.

کار ترجمه‌ی جلد اول «نظریه‌هایی پیرامون ارزش اضافی» را آغاز کرده‌ام. از این پس، در فواصل نسبتاً منظم (حداکثر یک ماه) بخش‌های کوتاه ترجمه‌شده، به ترتیب در «نقد» منتشر خواهند شد. همراه با همین یادداشت، [نخستین قطعه از ترجمه](#)، که شامل فهرست مارکس و چند صفحه‌ی آغازین پیرامون «سِر جیمز استوارت» است، نیز منتشر شده است. شیوه‌ی کار چنین خواهد بود که پس از انتشار هر قطعه و در فاصله‌ی انتشار تا قطعه‌ی بعد، همه‌ی اشاره‌ها، یادآوری‌ها، انتقادها و به‌ویژه تصحیح‌ها و پیشنهادهایی که از راه‌های مختلف (کامنت‌ها در سایت، در رسانه‌های دیگر «نقد»، ایمیل یا هر طریق دیگر) به‌دست مترجم رسیده‌اند، پس از ارزیابی در متن ترجمه‌شده وارد و اعمال می‌شوند. به این ترتیب پس از انتشار قطعه‌ی نخست، هربار متن ویرایش‌شده‌ی ترجمه‌ی قطعه(ها)ی پیشین، به‌نحوی که تغییرات قابل رؤیت باشند، ضمیمه خواهد شد. هم‌چنین در گزارشی جداگانه فهرستی از روایت‌های گوناگون، همراه با نام افرادی که در تغییر و بهسازی آن دخیل بوده‌اند، ارائه می‌شوند. این گزارش همواره در دسترس است و به ترتیب تکمیل خواهد شد. بدیهی است که به‌ناگزیر، کار ارزیابی پیشنهادها به‌عهده‌ی مترجم خواهد ماند و از این طریق مسئولیت نهایی ترجمه را نیز برعهده خواهد گرفت؛ اما این شیوه‌ی کار، اگر با موفقیت همراه شود، تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر بهبود کیفیت ترجمه خواهد داشت.

منبع ترجمه، متن آلمانی و دو ویراست معتبر آن است: نخست ویراست معروف به «MEGA» و دوم ویراست «MEW». «MEGA»، مخفف و مجموع حروف اختصاریِ عنوان Karl Marx-Friedrich Engels „Gesamtausgabe“ (کارل مارکس و فریدریش انگلس، نشر کامل) و «MEW»، مخفف و مجموع حروف اختصاریِ عنوان Karl Marx- Friedrich Engels Werke „(آثار کارل مارکس - فریدریش انگلس) است.

آنچه در زبان فارسی به «نظریه‌ها یا تئوری‌های ارزش اضافی» شهرت یافته است، درواقع ترجمه‌ی عنوان انگلیسی آن، یعنی “Theories of Surplus Value”، است. این متن، بخشی است از دست‌نوشته‌های ۱۸۶۳-۱۸۶۱ مارکس با عنوان اصلی «نظریه‌هایی پیرامون ارزش اضافی» (Theorien über den Mehrwert)، اما ما نیز در ترجمه‌ی خود از عنوان آشنا و شناخته‌شده‌ی «نظریه‌های ارزش اضافی» استفاده خواهیم کرد.

دست‌نوشته‌های ۱۸۶۳-۱۸۶۱ مارکس مجموعه‌ی بسیار بزرگی در سی دفتر است که علاوه بر بخش مربوط به «نظریه‌هایی پیرامون ارزش اضافی» شامل آثار بسیار مهم دیگر او، از جمله جلد‌های دوم و سوم *کاپیتال* نیز هست که پس از مرگ مارکس از سوی انگلس منتشر شدند. به بخش «نظریه‌هایی پیرامون ارزش اضافی»، که

مجموعه‌ی بررسی‌های انتقادی مارکس از دیدگاه‌های نظریه‌پردازان «اقتصاد سیاسی» و طرح دیدگاه‌های خود در نقد اقتصاد سیاسی است، نخستین بار انگلس در ۲۲ مه ۱۸۸۴، در نامه‌ای به لورا لافارگ، و سپس در نامه‌ی دیگری در ۱۶ فوریه همان سال به کائوتسکی، اشاره می‌کند و آن را «تاریخ اقتصادی و تفصیلی هسته‌ی مرکزی اقتصاد سیاسی، همانا نظریه‌ی ارزش» می‌نامد. قصد انگلس این بوده است که پس از اتمام کار انتشار جلد‌های دوم و سوم *کاپیتال*، این دست‌نوشته‌ها را نیز منتشر کند. این کار با درگذشت انگلس در سال ۱۸۹۵ بر زمین می‌ماند. نخستین ویراست «نظریه‌هایی پیرامون ارزش اضافی»، در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۰۵ تا ۱۹۱۰ از سوی کارل کائوتسکی منتشر می‌شود؛ ویراستی که بنا به ارزیابی ویراستاران بعدی، ناقص و با دخل و تصرف‌های ناروا و نادرست همراه است. گام بعدی برای انتشار کامل این دست‌نوشته‌ها را «انستیتوی مارکسیسم - لنینیسم، زیر نظر کمیته‌ی مرکزی حزب کمونیست اتحاد جماهیر شوروی» در ۱۹۵۰ برمی‌دارد و آن را در سه جلد، جلد اول ۱۹۵۴، جلد دوم ۱۹۵۷ و جلد سوم ۱۹۶۱، منتشر می‌کند. ویراست مشهور MEW محتوای این سه جلد را به سه جلد ۱-۲۶، ۲-۲۶ و ۳-۲۶ در مجموعه آثار ۴۴ جلدی مارکس و انگلس بدل می‌کند. ویژگی ویراست MEW، افزودن توضیحات و پانویس‌های بسیاری به متن اصلی است. هم‌چنین در این ویراست، همه‌ی گفتاوردهای مارکس از نظریه‌پردازان دیگر که به زبان اصلی‌شان بازنویسی شده‌اند، به زبان آلمانی ترجمه شده و گفتاوردهای اصلی، به بخش «افزوده‌ها»ی پایان کتاب منتقل شده‌اند. متن‌های MEGA و MEW، به لحاظ محتوا با هم تفاوتی ندارند. متن MEGA به اصل دست‌نوشته (رسم‌الخط و نقطه‌گذاری) کاملاً وفادار است و متن MEW، رسم‌الخط و نقطه‌گذاری (علائم سجاوندی) را تا اندازه‌ای ترمیم و «مدرن» کرده است. ما در این ترجمه ویراست MEGA را مبنا قرار داده‌ایم، اما همه‌ی توضیحات و یادداشت‌های مفید ویراست MEW را نیز حفظ کرده‌ایم. ویراست MEGA ترجمه‌ی گفتاوردها از زبان اصلی را تسهیل می‌کند. در عین حال و در جریان پیشرفت ترجمه خواهیم کوشید، با مقایسه‌ی متن آلمانی با ترجمه‌های انگلیسی و فرانسوی، در صورت مشاهده‌ی تفاوت‌هایی مهم و تعیین‌کننده، آن‌ها را مورد اشاره قرار دهیم. انجام چنین کاری از سوی خوانندگانی که به زبان‌های دیگر (ایتالیایی، عربی، روسی، ترکی ...) تسلط کافی دارند، بسیار ارزنده و ارزشمند خواهد بود و از آن صمیمانه استقبال خواهیم کرد.

ملاحظات فنی

- منابع ترجمه‌ی ما:

۱) ویراست «انستیتوی مارکسیسم - لنینیسم، زیر نظر کمیته‌ی مرکزی حزب وحدت سوسیالیستی»، آلمان شرقی (MEGA):

Marx, Karl; Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861-1863), Karl Marx-Friedrich Engels Gesamtausgabe [MEGA], Teil 2, Zweite Abteilung, Band 3; Institut Für Marxismus-

Leninismus beim ZK der Sowjetunion; Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED; Dietz Verlag, Berlin 1977.

۲) ویراست «انستیتوی مارکسیسم – لنینیسم، زیر نظر کمیته‌ی مرکزی حزب کمونیست اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی» (MEW):

Marx, Karl; Theorien über den Mehrwert, Karl Marx-Friedrich Engels Werke, Band 26.1; Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK Der SED; Dietz Verlag, Berlin 1976.

- **ترجمه‌های دیگر:** از متن «نظریه‌های ارزش اضافی»، تا جایی که اطلاع دارم، ترجمه‌ی نسبتاً خوب و کوتاهی وجود دارد از منصور حکمت که شامل حدود **۱۷ صفحه** و جزء بسیار کوچکی از جلد اول ترجمه‌ی انگلیسی (۱۷ صفحه از ۴۰۰ صفحه) است و در «*بسوی سوسیالیسم*»، نشریه تئوریک حزب کمونیست کارگری ایران، شماره‌ی ۲، در آذرماه ۱۳۶۴ منتشر شده است. ترجمه‌ی دیگر از علیرضا ثقفی خراسانی است که اخیراً از سوی «انتشارات سمندر» انتشار یافته و شامل کل جلد اول است. چهار فصل از این ترجمه پیش‌تر در سایت «کانون مدافع حقوق کارگر» منتشر شده بود. کیفیت این ترجمه به‌گونه‌ای است که مانعی در برابر ترجمه‌ای تازه از این اثر نمی‌گذارد.

- **ارائه‌ی معادل‌ها:** متن مارکس پر است از واژه‌ها، جمله‌ها یا گفتاوردهای طولانی به زبان (های) اصلی و غیر آلمانی. مشخص کردن همه‌ی آن‌ها، ترجمه‌ی فارسی را آشفته یا ناخوانا می‌کند. بنابراین فقط برخی از واژه‌ها، که استفاده از آن‌ها به زبان اصلی واجد اهمیتی نظری یا ویژه است، یا نام افراد، به زبان اصلی و در پانویس‌ها بازنویسی شده‌اند.

- **نشانه‌ها:** ویراست MEGA بسیار به ندرت عبارت، نشانه یا توضیحی به متن اصلی افزوده است. در ویراست MEW برخی عنوان‌ها برای بخش‌های مختلف انتخاب شده که در دستنوشته وجود ندارند و برخی کلمات اختصاری یا ناقص، به‌طور کامل نوشته شده‌اند. مثلاً جایی که مارکس از «ریکاردو» به شکل «Ric» نام برده است، مجموعه‌ی MEW آن را به‌صورت «Ric[ardo]» نوشته است. همه‌ی این افزوده‌ها در متن آلمانی MEW و در ترجمه‌ی فارسی در داخل دو قلاب یا کروشه ([]) آمده‌اند. ویراست MEGA فقط شامل یادداشت‌ها یا پانویس‌ها و حاشیه‌نویسی‌های نادر مارکس در دفترهاست. این حاشیه‌ها با علامت ستاره (*) مشخص شده‌اند. برعکس، ویراست MEW یادداشت‌های توضیحی متعدد و مفیدی به متن افزوده است. این یادداشت‌ها در ترجمه‌ی فارسی با شماره‌هایی بالاتر از افق سطر و در درون قلاب یا کروشه مشخص شده‌اند. همه افزوده‌های مترجم فارسی، به همین ترتیب درون «>» آمده‌اند. [در نسخه‌ی چاپی](#) (پی دی اف)، یادداشت‌های ویراست MEW با «م.آ» همراه با شماره‌ی اصلی، یادداشت‌های ویراست MEGA با «مگا» و یادداشت‌های متن فارسی با «م.فا» مشخص شده‌اند.

- **افزوده‌ها:** کوشیده‌ام تا سر حد امکان از افزودن واژه‌ها یا عبارتها به متن، به قصد روان‌تر شدن ترجمه‌ی فارسی، خودداری کنم. در مواردی که واژه یا عبارتی به متن افزوده‌ام، آن را در بین علامت‌های "<>" نهاده‌ام.
- در پاراگراف‌بندی، گاه از ویراست MEW پیروی کرده‌ام، مثلاً جایی که گفتاوردهای بلند را در فرازی مستقل آورده است. این شیوه کار خواندن را آسان‌تر می‌کند.
- این ترجمه مستقیماً با متن آغاز می‌شود و مقدمه‌های ویراستاران (مقدمه‌ی کوتاه ویراست MEGA و مقدمه‌ی بسیار طولانی ویراست MEW) را عجالتاً نادیده می‌گیرد. اگر ترجمه‌ی آن‌ها ضرورت پیدا کند، می‌توان پس از پایان کار به آن پرداخت.

نقد اقتصاد سیاسی

«نظریه‌های ارزش اضافی» را معمولاً **جلد چهارم کاپیتال** می‌نامند. حتی ویراست MEW آن را رسماً «جلد چهارم کاپیتال» («Vierter Band des „Kapitals“») نام نهاده است. این نام برگرفته از طرح‌هایی است که مارکس برای تنظیم و ترتیب دستنوشته‌هایش در زمینه‌ی نقد اقتصاد سیاسی داشت. با چنین عنوانی برای «نظریه‌های ارزش اضافی» مخالفتی ندارم، اما ضروری می‌بینم به شبهه‌ای که ممکن است چنین عنوانی ایجاد کند، اشاره کنم. مجموعه‌ی دستنوشته‌های مارکس، شامل محتوای جلد‌های دوم و سوم **کاپیتال** و نیز «نظریه‌هایی پیرامون ارزش اضافی»، **پیش از** انتشار جلد نخست **کاپیتال** نوشته شده و آماده بوده‌است و به همین دلیل، زمانی که منتقدان پس از انتشار جلد سوم **کاپیتال** به تناقضات بین جلد اول و جلد سوم در عطف به رابطه‌ی ارزش و قیمت (بحث معروف «تئوری تبدیل») و به معضل مارکس در حل آن اشاره کردند، انگلس به‌سادگی پاسخ داد که متن جلد سوم، پیش از انتشار جلد نخست، آماده بوده است. بنابراین ترتیب و توالی مطالبی که در جلد‌های اول تا سوم **کاپیتال** آمده‌اند، از برنامه و **منطقی معین** پیروی می‌کند و مربوط به تقدم و تأخر زمان تألیف آن‌ها نیست. از همین‌رو، نهادن نام «**جلد چهارم**» **کاپیتال** بر «نظریه‌های ارزش اضافی» نباید با این شبهه همراه شود که این اثر (که خود مشتمل بر سه جلد است)، از **همان** منطق ترتیب و توالی سه جلد **کاپیتال** پیروی می‌کند. مارکس در طلیعه‌ی کوتاهی بر این اثر نوشته است: «**پس** از این»، یعنی در جلد سوم **کاپیتال**، «شکل بسیار دگرذیسی‌یافته‌ای که ارزش اضافی در مقام سود به‌خود می‌گیرد، واکاوی خواهد شد.»

دفترهای مارکس و بخش‌هایی از متن در بسیاری موارد عنوان مستقلی ندارند و عنوان‌ها را اغلب ویراستاران این دفترها به آن‌ها افزوده‌اند. اما کل این دفترها یک عنوان اصلی و محوری دارد که از سوی خودِ مارکس بر سرآغاز آن نوشته شده است: **پیرامون نقد اقتصاد سیاسی**. امید من در کاری که با ترجمه‌ی تازه‌ی

«نظریه‌های ارزش اضافی»، به این شیوه، درپیش گرفته‌ام، برداشتن گام کوچک دیگری در معرفی و تقویت
گفتمان مارکسی **نقد اقتصاد سیاسی** در زبان فارسی است.